

BOLANING SHAXS SIFATIDA KAMOL TOPISHI UCHUN TA`SIR KO`RSATADIGAN BIOLOGIK VA IJTIMOY OMILLARNING O`ZARO BOG`LIQLIGINI TA`MINLASH.

Yuldashev D.M.

QDPI Pedagogika va psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi

Talaba: **Baxtiyorova K**

Annotatsiya: ushbu maqolada shaxsning kamol topishiga ta'sir ko'rsatadigan irsiy va ijtimoiy omillarning qisqacha tavsifi, psixologiya fanidagi turli oqim vakillarining mazkur omillarga nisbatan ilmiy-nazariy va amaliy yondashuvi aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: psixik o'sish, rivojlanish, irsiyat, ta'lim va tarbiya, instinkt, ko'nikma, intellekt, bixeviorizm, stimuly, reaksiya, xulq, mustahkamlash, shaxs, faoliyat, rag'batlantirish, jazolash, konvergensiya.

Odam bolaning rivojlanishi – bu muhim jarayon hisoblanadi. Ma'lumki, hayot davomida inson jismoniy va ruhiy jihatdan o'zgarib boradi. Lekin bolalik, o'smirlik va o'spirinlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Bola mana shu yillarda ham jismoniy, ham ruhiy jihatdan o'sishi, o'zgarishi tufayli shaxs sifatida kamolga yetadi.

Inson dunyoga kelganidan boshlab, butun hayoti davomida o'sib, rivojlanib, o'zgarib boradi, ayniqsa bolalik, o'smirlik va o'spirinlik yillarida shaxs sifatida ulg'ayib borishi, jismoniy va ruhiy kamol topishi yaqqol ko'zga tashlanadi.

Rivojlanish deganda, shaxsning jismoniy, aqliy, ijtimoiy-huquqiy va ahloqiy-ma'naviy jihatdan balog'atga yetish jarayonini tushunamiz. Hozirgi kundagi zamonaviy psixologiya fani, rivojlanishning barcha sohalarini biologik va ijtimoiy nuqtai-nazardan o'zaro uyg'unlashga yaxlit bir tizim sifatida e'tirof etadi.

Hamma odamlar noyobdir. Shaxsiy xususiyatlar, atrof-muhit, imkoniyatlarning mavjudligi va boshqalar bolaning shaxsiyatini shakllantiradi. Shaxsning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi ikkita katta sinf omillari mavjud. Bu biologik xususiyatlar va ijtimoiy muhit.

Har qanday inson uchun irsiyat juda muhim omil hisoblanadi. Buni fiziologiya va psixologiya nuqtai nazaridan ko'rib chiqish mumkin. Shaxs uchun ikkala nuqtai nazar ham bir xil darajada muhim hisoblanadi.

Tabiiyki, chaqaloqning ota-onasi juda ko'p narsalarni oladi. Uning tug'ma fazilatlarini, moyilligini shaxsning qanday rivojlanishiga ta'sir qiladi. Ta'lim-tarbiya

insonning ba'zi psixologik xususiyatlarini to'g'irlashi mumkin. Bolaning ota — onasining asosiy vazifasi uni tarbiyalash jarayoniga to'g'ri yondashishdir.

Bola shaxsiyatining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar juda ko'p. Tom ma'noda har kuni u qiyinchiliklarga, kashfiyotlarga duch keladi, to'siqlarni yengib chiqadi va nimanidir o'rganadi. Bularning barchasi, mozaika singari, uning shaxsiyatini shakllantiradi. Muhim bo'lmagan omillar yo'q-hamma narsani hisobga olish kerak. Shaxsiyatni shakllantirish erta bolalikdan boshlanadi. Barcha omillarni ikkita katta guruhga bo'lish mumkin: biologik va ijtimoiy. Genetik jihatdan yaratilgan narsalarni o'zgartirib bo'lmaydi. Ammo bolalarning ko'plab reaksiyalari, ularning xatti-harakatlari kattalar uchun takrorlash bilan bog'liq. Bu yerda ota-onalar ehtiyot bo'lishlari kerak, chunki chaqaloq hamma narsani o'zlashtiradi.

Ota-onalarning so'zlari, harakatlari, ular uchun standartga aylanadi. Ya'ni, sizning xatti-harakatlaringiz ko'pincha ularning xatti-harakatlarini shakllantiradi.

Biologik

Biz "shaxsiyat", "men" deb ataydigan narsani shakllantirish biologiya nuqtai nazaridan juda murakkab jarayondir. Bu bizning miyamizdagi millionlab jarayonlar, biologik sharoitlar, asab tizimining, miyaning maxsus tuzilishi. Bunga bizning kayfiyatimizga va dunyoni idrok etishga katta ta'sir ko'rsatadigan gormonlar darajasi ham kiradi. Biz hayotni turli yo'llar bilan ko'ramiz. Tananing barcha xususiyatlarining umumiyliigi-bu shaxsiyat, voqelikni individual idrok etish.

Bolaning shaxsini shakllantirishning biologik jihatlari irsiyat va turli xil rivojlanish patologiyalarining mavjudligini (yoki yo'qligini) o'z ichiga oladi.

Irsiyat

Bularning barchasi biz ota-onamizdan "meros" olamiz. Nafaqat o'sish, soch va ko'z rangi, balki xarakter xususiyatlari, shaxsiy xususiyatlari. Biror kishi allaqachon moyilliklar to'plami bilan tug'iladi. Ota-onaning ta'siri ostida biror narsa o'zgarishi mumkin va u bilan abadiy qoladi. Irsiy omillar — bu bizning xohishimiz yoki istamasligimizdan qat'i nazar, bizda sukut bo'yicha mavjud bo'lgan narsa.

Jismoniy belgilar bilan birgalikda aqliy faoliyat turi, reaksiyalar, asab tizimining turi meros qilib olinadi. Shaxsiyat rivojlanishining ko'plab belgilovchi omillari allaqachon bizda mavjud. Keyin hamma narsa bolaning rivojlanish jarayoni qanday o'tishiga bog'liq.

Ijtimoiy

Bolaning shaxsiyatini shakllantiradigan ijtimoiy omillar juda xilma-xildir. Bu yerda amaliy hamma narsa muhimdir. Bu ijtimoiy tajriba orttirishdir. Aytishimiz

mumkinki, ijtimoiy omillar biologik omillarga "qatlamlangan". Bu erda biologiyani asos deb hisoblash mumkin.

Ijtimoiylashuv yoki insonning ijtimoiy tajribani o'zlashtirish jarayoni juda erta boshlanadi – tom ma'noda tug'ilishning birinchi kunlaridan. Biz ijtimoiy muhitdamiz va uning me'yorlari va qoidalari har bir insonning shaxsiyatini shakllantirishga ta'sir qiladi. Bunga quyidagilar kiradi:

muloqot qilish qobiliyati;

muloqot qobiliyati;

bolaning umumiy xulq-atvor qoidalariga rioya qilishni xohlashi yoki istamasligi; ta'lim muassasasida moslashish.

Har qanday jamiyatning rivojlanish jarayonida ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar, ideallr, axloqiy me'yorlar va qoidalar tizimini ishlab chiqiladi. Ijtimoiylashuv davrida har bir jamiyat a'zosi mazkur qadriyat, ideal, me'yor va qoidalarning mohiyatini anglaydi, ularga rioya qilish asosida faoliyat yuritadi.

Ijtimoiylashuv jarayoni ichki qarama-qarshiliklarga ega. Ijtimoiylashgan shaxsning xatti-harakatlari, xulq-atvori jamiyat talablariga mos kelishi, u bilan o'zaro uyg'unlasha olishi, salbiy ijtimoiy hodisalarga, individual rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi hayotiy holatlarga qarshi turishi kerak. Lekin hayotda ba'zan aksi ham bo'ladi: to'liq ijtimoiylashgan, jamiyatga kirishib ketadigan, ammo muhitda ba'zi salbiy holatlarga qarshi kurashishda faollik ko'rsatmaydigan odamlar ham mavjud.

Bu holat ko'p jihatdan butun jamiyat, tarbiya muassasalari, o'qituvchilar hamda ota-onalarga ham taalluqli. Tarbiyada qarama-qarshilik insonparvarlik g'oyasi yordamidagina bartaraf etilishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Kalinina N.V. Razvitiye sotsialnoy kompetentnosti shkolnikov v obrazovatelnoy srede: psixologo-pedagogicheskoye soprovojdieniye / N.V. Kalinina. – Ulyanovsk: UIPK PRO, 2014. – 228

2. Lukyanova M.I. Psixologicheskiye aspekti razvitiya sotsialnoy kompetentnosti shkolnikov. - Ulyanovsk, 2003. - 207 s.

3. Pervutinskiy V.G. Razvitiye sotsialnoy kompetentnosti studenta v usloviyax professionalnoy podgotovki / V.G. Pervutinskiy. - Sankt-Peterburg, 2002. – 320 s. 58.

3. Хайтов Б. Ш. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МИРОВОЗЗРЕНИЯ ДИРЕКТОРОВ ШКОЛ В УЗБЕКИСТАНЕ. В МАСШТАБАХ ФИНСКОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 287-292.

4. Khaitov B. Methodology for improving the communicative competence of the head of an educational institution //Collection scientific articles science web. – 2022.
5. YULDASHEV D., SOLIYEVA G. Organizing Educational Processes On The Basis Of Information Technology //Procedia of Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 4. – С. 36-38.
6. Yuldashev D., Karabayev H., Shodiyeva G. FORMS AND TYPES OF ORGANIZATION OF EDUCATION ON THE BASIS OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES //Euro-Asia Conferences. – 2021. – С. 22-24.
7. Зокиров М.А. ЎҚУВЧИЛАРДА ТАЯНЧ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ АСОСИДА ИЖТИМОЙИЙ ФАОЛЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ //Oriental Art and Culture. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 491-197.
8. Zokirov M. SSUES OF FORMATION OF THE CENTER FOR MASTERING FOREIGN EDUCATIONAL PROGRAMS THAT FORM CIVIL EDUCATION IN STUDENTS IN THE SYSTEM OF PRIMARY EDUCATION IN UZBEKISTAN //Scienceweb academic papers collection. – 2022.
9. Abdualievich Z. M. EDUCATIONAL TECHNOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF PERCEPTIVE ABILITIES AIMED AT INCREASING THE SOCIAL ACTIVITY OF STUDENTS IN FUTURE TEACHERS //Open AccessRepository. – 2022. – Т. 8. – №. 12. – С. 612-618.
10. Abdualiyevich Z. M. О ‘QUVCHILARDA TAYANCH KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH ASOSIDA IJTIMOYIY FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 330-333.
11. Mirzarahim Abdualiyevich Zokirov BO‘LG‘USI O‘QITUVCHILARNING PERSEPTIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOYIYPEDAGOGIK ZARURATI // Oriental Art and Culture. 2023.
12. Mirzarahim Abdualiyevich Zokirov BO‘LG‘USI O‘QITUVCHILARNING PERSEPTIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOYIYPEDAGOGIK ZARURATI // Oriental Art and Culture. 2023.
13. PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF DEMOCRATIC VALUES ON THE BASIS OF CIVIL CONCEPTS IN JUNIOR SCHOOL AGE STUDENTS. ZA Nisolmuxammatovich, MM Abduxafizovna... - International Journal of Early Childhood Special ..., 2022
14. M. Zokirov. THE PERCEPTIVE BASIS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ACTIVITY IN PUPILS. 02.07.2022 International Scientific Journal "Science and Innovation". Series B. Volume 1 Issue 3
15. Хаитов Б. Ш. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МИРОВОЗЗРЕНИЯ ДИРЕКТОРОВ ШКОЛ В УЗБЕКИСТАНЕ. В МАСШТАБАХ ФИНСКОЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 287-292.

